

MAKALA YA ISIMUJAMII

HAJA YA KUWA NA SERA TOSHELEVU YA LUGHA TANZANIA: UZOEFU NA CHANGAMOTO

Yohana P. Msanjila

1.0 Utangulizi

Katika makala haya tutajadili haja ya kuwa na sera toshelevu ya lugha nchini Tanzania kwa kuangalia uzoefu wetu kihistoria na changamoto zinazotukabili katika kipindi cha sasa. Tunatambua kuwa sera ya lugha tunayoifuata sasa imo ndani ya *Sera ya Utamaduni* (1997). Ingawa sera hiyo ni mpya (ilitolewa miaka kumi na miwili iliyopita), lakini bado tunafikiri sera hiyo siyo toshelevu hasa kwa upande wa lugha ya Kiswahili ukilinganisha na mahitaji ya sasa ya jamii ambayo yamejadiliwa katika sehemu ya nne ya makala haya.

Kimsingi, makala haya yanakusudia kujadili mambo makuu manne: Kwanza, tutachunguza na kufafanua dhana ya sera ya lugha kwa jumla ili kujenga uelewa wa mada inayojadiliwa. Pili, tutajadili sera ya lugha ya Tanzania kwa kuzingatia uzoefu uliopo. Tatu, tutachunguza sifa za sera toshelevu zikoje kwa kuzingatia mahitaji ya jamii na jinsi mahitaji hayo yanavyotekelezwa. Nne, tutaainisha mahitaji ya sasa ya Kiswahili yaliyoongezeka na kujadili umuhimu wa mahitaji hayo kuingizwa katika sera ya lugha. Majadiliano ya makala haya yamezingatia sera inayohusu lugha ya Kiswahili inayotamkwa ndani ya *Sera ya Utamaduni* (1997). Hebu sasa tuanze kujadili sehemu inayofuata.

2.0 Dhana ya Sera ya Lugha

Akieleza kwa ujumla maana ya sera ya lugha, Mekacha (2000:126) anafafanua kuwa:

Sera ya lugha ni jumla ya mawazo, matamko, sheria, kanuni na taratibu zenye kuelezea taratibu za utekelezaji wa mabadiliko ya nafasi na matumizi ya lugha katika jamii.

Dhana hii ya *sera ya lugha* ina uhusiano wa karibu sana na dhana ya *mpango-lugha*, ambayo kwa mujibu wa Rubin & Jernudd (1971), ina maana ya jumla ya matukio, shughuli, au hatua mbalimbali za wazi na zisizo za wazi zinazochukuliwa hasa na dola kwa makusudi ya kuleta mabadiliko au kusitisha mabadiliko katika jamii kuhusiana na taratibu za matumizi ya lugha. Mpango-lugha, basi ni mkakati wa utekelezaji unaozingatia malengo mapana ya sera ya

lugha. Kimsingi, unaweza kuwa na mipango-lugha mbalimbali inayotakiwa kutekelezwa katika sera ya lugha husika. Kwa mfano, mikakati ya makusudi ya serikali ya kukuza na kuendeleza lugha za taifa, kukuza lugha za jamii zisitoweke nchini, na mikakati ya kuhamasisha watu wajifunze lugha mbalimbali za kigeni ni baadhi tu ya mifano ya mipango-lugha ambayo hupangwa kutokana na sera ya lugha husika. Akieleza kwa ujumla maana ya sera ya lugha, Mekacha (2000:126) anafafanua kuwa:

Sera ya lugha ni jumla ya mawazo, matamko, sheria, kanuni na taratibu zenye kuelezea taratibu za utekelezaji wa mabadiliko ya nafasi na matumizi ya lugha katika jamii.

Sera ya lugha pamoja na mambo mengine, inapaswa kuzingatia na kutamka mambo muhimu yafuatayo:

- (a) namna lugha mbalimbali katika jamii zinavyopaswa kutumika kikamilifu;
- (b) namna ya kujenga stadi za lugha zitakiwazo ili kukidhi mahitaji ya vipaumbele vya taifa;
- (c) namna ya kutetea haki za watu, makundi ya jamii yanayotaka kujifunza na kudumisha lugha zao.

Jambo la msingi tunaloliona katika ufafanuzi huu wa dhana ya sera ya lugha ni kwamba serikali ndiyo yenye dhamana ya kuandaa aina ya sera ya lugha inayokidhi matakwa ya jamii husika. Kwa kutambua unyeti wa suala la lugha katika jamii, serikali hushirikisha vyombo vingine muhimu vya jamii katika utayarishaji wa sera ya lugha na mipango-lugha yake. Vyombo hivyo vya jamii vyaweza kuwa ni: Asasi mbalimbali za lugha, vyo vikuu, bunge, mahakama na baadhi ya asasi zisizo za kiserikali. Kutokana na sera ya lugha iliyopo, mipango-lugha mbalimbali huandaliwa ili kukidhi mahitaji ya jamii husika. Watunga sera ya lugha siyo tu huzingatia mawazo ya jumla ya jamii na matamko mbalimbali ya serikali bali pia huzingatia sheria za nchi husika.

Sera ya lugha kwa dhati yake, ni mwongozo wa utekelezaji wa masuala ya lugha na pia huwa ni mkakati wa makusudi wa serikali wa kuhakikisha kwamba masuala ya lugha katika nchi yanatekelezwa bila ya kuathiri utamaduni wa jamii na maendeleo ya nchi. Hii ndiyo sababu mpaka leo lugha za jamii bado zinaendelea kutumika vijijini, mahali ambako watumiaji wa lugha hizo ni wengi, na kwa kuendelea kutumika zinadumisha utamaduni wa jamii husika. Kinyume chake, lugha za jamii hazitumiki hadharani katika maeneo ya mijini kwa msingi kwamba kufanya hivyo kutaathiri mshikamano wa utaifa unaojengwa miongoni mwa makabila mbalimbali kupitia Kiswahili, lugha ya taifa. Kuzipangia dhima

lugha mbalimbali katika jamii, ni njia ya kuzitetea na kuzipa haki lugha hizo ili watumiaji mbalimbali waendeleo kujifunza na kuziendeleza.

3.0 Sera ya Lugha ya Tanzania

Kimsingi, sera ya lugha hutamka bayana dhima na maeneo ya matumizi ya kila lugha katika jamii. Sera ya lugha ya Tanzania iliyo ndani ya Sera ya Utamaduni (1997) imetamka dhima za lugha ya Kiswahili, lugha za kigeni na lugha za jamii. Kwa kila lugha, sera imetaja maeneo inamopaswa kutumika. Kiingereza, ambayo ni lugha ya kigeni na kabla Kiswahili hakijaanza kutumika kama lugha ya kufundishia katika elimu ya sekondari na elimu ya juu, kimepewa dhima ya kuwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu, na katika maeneo ya utawala wa serikali, mahakama za juu, mawasiliano ya kimataifa na kidiplomasia. Kiswahili kwa upande wake, mbali na kuwa lugha ya taifa, kimepewa dhima ya kutumika katika mawasiliano ya ndani ya serikali, katika bunge, mahakama za mwanzo, kwenye siasa na katika elimu ya msingi kama lugha ya kufundishia. Lugha za jamii zinazotumika sana vijijini zimepewa dhima ya kuendelea kutumika katika maeneo hayo ya vijijini miongoni mwa wanajamii wenyewe.

Sera ya Utamaduni (1997) inayotumika sasa ni matokeo ya madai ya muda mrefu ya wadau wa lugha kuiomba serikali kuandaa sera ya lugha inayoeleweka. Kabla ya kuwepo kwa Sera ya Utamaduni (1997), utekelezaji wa masuala ya lugha nchini ulifanyika kwa kuzingatia sera fiche ya matamko mbalimbali ya serikali ambayo hayakuwa yamewekwa pamoja kwa marejeo (Massamba, 1989). Matamko mbalimbali ya serikali yaliyounda msingi wa sera ya lugha nchini Tanzania ni haya yafuatayo:

- Kiswahili kitakuwa lugha ya taifa na kitatumika bungeni. Tamko hili lilitolewa na serikali mwaka 1962 mara tu baada ya Tanganyika kupata uhuru wake mwaka 1961.
- Kiswahili kitatumika kama lugha ya mawasiliano katika ofisi za serikali na ofisi za mashirika ya umma. Pia Kiswahili kitatumika kama lugha ya kufundishia katika shule za msingi za serikali (miaka saba ya elimu) na katika vyuo vya ualimu vinavyoandaa walimu wa kufundisha katika shule za msingi. Tamko hili lilitolewa na serikali mwaka 1967 mara tu baada ya Azimio la Arusha (1967) kupitishwa.
- Kiswahili kitafundishwa kama somo la lazima katika shule zote za sekondari hadi kidato cha nne (miaka minne ya elimu ya sekondari). Tamko hili lilitolewa na serikali mwaka 1967.

- Kiswahili kitakuwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu. Tamko hili la serikali liliingizwa katika Mpango wa Pili wa Taifa wa Maendeleo ya Miaka Mitano (1969 hadi 1974).
- Kiingereza kitaendelea kuwa ni lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu. Tamko hili lilikuwa ni mwendelezo wa sera iliyokuwepo kabla ya kupata Uhuru (1961).
- Kiingereza kitabaki kuwa ni somo la lazima katika shule zote za msingi. Tamko hili lilitolewa na serikali mwaka 1967 mara tu baada ya Azimio la Arusha (1967) kupitishwa.
- Lugha za jamii haziruhusiwi kutumika katika mfumo wa elimu Tanzania kwa msingi kwamba kuruhusu kutumika kwa lugha hizo kutajenga ukabila badala ya kujenga taifa moja la Watanzania linalotumia Kiswahili. Matamko haya yalitolewa mara kwa mara na viongozi wa serikali baada ya kupata Uhuru (1961).

Matamko haya ya kiseru yalikuwa ni mwongozo na dira kwa utekelezaji wa masuala yote ya lugha nchini Tanzania.

Kuanzishwa kwa Baraza la Kiswahili la Taifa (BAKITA) mwaka 1967 kwa sheria ya bunge kulitokana na kuzingatia matamko ya sera ya lugha Tanzania. Kazi kuu ya BAKITA ni kuendeleza na kuratibu shughuli zote za matumizi ya Kiswahili sanifu Tanzania ili Kiswahili kiweze kutumika serikalini, kwenye mashirika ya umma na kwa wananchi kwa ujumla. Mbali na kuanzishwa kwa BAKITA, asasi muhimu kwa maendeleo ya Kiswahili nazo pia zilianzishwa kukiimarisha Kiswahili ili kiweze kutumika kikamilifu katika nyanja mbalimbali. Asasi hizo ni Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili (TUKI) na Idara ya Kiswahili ambazo zote zilianzishwa kwa sheria iliyoanzisha Chuo Kikuu cha Dar es Salaam ya mwaka 1970⁶.

Utekelezaji wa sera ya lugha ya matamko mbalimbali ya serikali ulifanywa kwa ushirikiano kati ya serikali kwa upande mmoja na asasi zinazokuza Kiswahili kwa upande mwingine. Idara ya Kiswahili kwa dhati yake imesaidia sana kuandaa wataalamu na walimu wenye shahada wa kufundisha Kiswahili katika shule za sekondari na vyuo mbalimbali. Kwa upande wake, TUKI imesaidia kufanya tafiti mbalimbali za kina kuhusu vipengele vya lugha ya Kiswahili na kusambaza matokeo ya tafiti hizo kwa kutoa vitabu, majarida na kamusi mbalimbali kwa ajili ya watumiaji wa Kiswahili. Kwa mujibu wa matamko ya kiseru yaliyoainishwa hapo juu, ni tamko moja tu la serikali ambalo

⁶ TUKI iliundwa kutokana na Chuo cha Uchunguzi wa Lugha ya Kiswahili kilichoanzishwa mwaka 1964, na ambacho kilitokana na Kamati ya Kiswahili ya Afrika Mashariki. Idara ya Kiswahili ilianzishwa rasmi mwaka 1973.

bado halijatekelezwa. Tamko hilo ni lile linalotaka Kiswahili kitumike kuwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari na elimu ya juu. Matamko mengine ya kisera yaliyobaki yametekelezwa. Swali la msingi la kujiuliza hapa ni je, sera ya lugha ya matamko iliyokuwepo kabla na baada ya sera hii ya utamaduni (1997) kutolewa ni sera toshelevu? Ni kwa kiasi gani sera ya lugha iliyopo sasa inakidhi mahitaji ya sasa ya jamii? Sehemu inayofuata inafafanua kwa kina maana ya sera toshelevu ya lugha na imetumia maelezo hayo kama msingi wa kujibu maswali yaliyoulizwa.

4.0 Sera Toshelevu ya Lugha

Tumefikia hatua ya kuzungumzia haja ya kuwa na sera toshelevu ya lugha baada ya kugundua kwamba sera nyingi za lugha hasa za Afrika ikiwemo Tanzania bado zina kasoro nyingi za msingi ambazo zinakaribia kufanana. Moja ya kasoro hizo ni kwa nchi nyingi za Afrika kuendelea kutumia lugha za kigeni kama lugha rasmi za nchi hizo na kwa baadhi ya nchi, lugha za kigeni zimetamkwa katika sera zao kuwa ni lugha za taifa (kwa mfano: Zambia, Uganda, na Nijeria). Kwa kuwa siyo lengo la makala haya kujadili uhalali wa sababu zilizotolewa na nchi hizo hadi kufikia uamuzi huo, inatosha hapa kujiuliza maswali yafuatayo: Je, sera za nchi hizo (ikiwemo Tanzania) bado ni toshelevu kwa wananchi wake hadi sasa? Je, sera hizo haziwezi kutazamwa upya kwa maana ya kuzifanyia marekebisha kwa manufaa ya wananchi walio wengi? Majibu ya maswali haya yamejibiwa kimajadiliano katika sehemu hii ya sera toshelevu ya lugha.

Sera toshelevu ya lugha ni ile iliyoandaliwa kwa kuzingatia mahitaji ya taifa na wazungumzaji wa lugha kwa ujumla.

Kwa mujibu wa Mekacha (2000:126-127), sera toshelevu ya lugha hupimwa kwa kuzingatia vigezo vifuatavyo: Kwanza, waandaaji wa sera wanapaswa kujiuliza swali la msingi, kwa nini kuna haja ya kuwa na sera toshelevu ya lugha. Pili, kuhakikisha kwamba sera hiyo ya lugha inawiana au kuoana na malengo mapana ya kisiasa, kiuchumi na kijamii. Tatu, kuamua ni lugha zipi katika jamii zinapaswa kutumika au kutotumika katika maeneo mbalimbali ya matumizi ya lugha. Nne, kupata majibu yanayokubalika na jamii, kwa nini mgawanyo huo wa uamilifu wa lugha unapaswa uwe hivyo. Tano, kupanga taratibu za utekelezaji wa maamuzi na mabadiliko yatakayotokea. Sita, kupanga dhima za asasi, vyombo na watu watakaohusika na utekelezaji wa mabadiliko hayo. Saba, kuweka ratiba ya utekelezaji wa mabadiliko hayo. Sifa ya nane ya sera toshelevu ya lugha ni kuweka utaratibu wa kutathmini maendeleo na matokeo ya utekelezaji huo. Tisa, ni kuainisha mapema maeneo yanayoweza kuwa na matatizo ya utekelezaji wa sera hiyo na kuyawekea mikakati ya kukabiliana nayo. Kumi, ni kupima matokeo yanayotazamiwa

kupatikana baada ya utekelezaji wa mabadiliko hayo, na mwisho ni kupanga upya namna ya kuiendeleza, kuirekebisha na kuibadilisha sera hiyo ili iweze kukidhi haja za jamii katika nchi husika.

Tunapenda kusisitiza hapa kwamba vigezo hivi vinapaswa kuzingatiwa na watunga sera wote. Sera nyingi za lugha, ikiwemo sera ya lugha ya Tanzania, siyo toshelevu kwa sababu kuu mbili. Sababu ya kwanza, sera hizo hazipangwi kwa kuzingatia hali halisi ya uchumi wa nchi husika. Baadhi ya nchi hupanga mikakati ya kukuza lugha kwa kuzingatia msukumo wa kisiasa peke yake pasipo kuoanisha mikakati hiyo na uchumi wa nchi husika. Wakati unapofika wa kutekeleza yale yaliyopangwa katika sera hizo za lugha hukwama ama kutokana na ukosefu wa fedha au sera zenyewe huwa ama haziko wazi au hazieleweki.

Tukichukua mfano wa Tanzania, matamko mbalimbali yaliyounda sera ya lugha kwa wakati huo hayakuwa toshelevu kwa sababu hayakukidhi vigezo muhimu vya sera toshelevu ya lugha. Kwa mfano mpango wa kukifanya Kiswahili kuwa lugha ya kufundishia katika shule za sekondari katika miaka ya 1970 ulikwama siyo kwa sababu ulikosa fedha, la hasha. Mpango huu usingekosa fedha kwa sababu ulikuwa umeingizwa katika *Mpango wa Maendeleo wa Miaka Mitano (1969-1974)*. Fedha za kutekeleza mpango huu wa Kiswahili zilikuwepo na uchumi wa nchi wakati huo ulikuwa bado mzuri. Mpango huu wa lugha ulishindwa kutekelezeka kwa sababu kuu mbili: Kwanza, hakukuwepo na sera ya lugha iliyoleweka wakati huo ambayo ingetoa mwongozo wa utekelezaji wa mabadiliko hayo makubwa ya lugha hapa nchini. Pili, hakukuwa na msukumo wa kisiasa wa kutaka mabadiliko hayo yafanyike. Kwa maneno mengine, kulikuwa na upinzani wa ndani kwa ndani miongoni mwa watendaji wenyewe wa serikali. Hoja ya msingi ilikuwa kwamba kama mabadiliko hayo ya lugha yangetekelezwa, huenda Tanzania ingeathirika vibaya kwa kuwekewa vikwazo vya uchumi na nchi zilizoendelea hasa zile nchi zinazozungumza Kiingereza.

Pamoja na ukweli kwamba sasa Tanzania inayo sera ya lugha ndani ya Sera ya Utamaduni (1997) bado sera hii ya lugha si toshelevu kwa mujibu wa vigezo vilivyotajwa hapo juu. Mpango wa kukifanya Kiswahili kuwa lugha ya kufundishia sekondari bado haujatekelezwa hadi sasa kwa sababu mpango huu wa Kiswahili uliingizwa ndani ya *Sera ya Utamaduni (1997)* bila ya kuzingatia siyo tu uchumi wa Tanzania wa wakati huo bali pia bila ya kuzingatia aula za serikali zilivyo. Kama asemavyo Mulokozi (2005) kwa usahihi, masuala ya lugha na utamaduni bado hayajapewa aula na serikali ya Tanzania. Kwa msingi huu, hatuwezi kutegemea utekelezaji wa mabadiliko makubwa ya lugha ufanyike pasipo gharama za mabadiliko hayo kuingizwa kwenye aula na mipango ya maendeleo ya taifa.

Sababu ya pili inayofanya sera nyingi za lugha ziwe na matatizo ya utekelezaji ni kwa sababu nchi nyingi hazina asasi mbalimbali za lugha na vyombo vingine vya kushughulikia masuala ya lugha. Massamba (1989) anasisitiza kwamba mafanikio yaliyopatikana Tanzania ya kukiendeleza Kiswahili hadi kufikia hadhi ya kuwa lugha ya kimataifa yametokana na juhudi za serikali za kuanzisha asasi mbalimbali za lugha na kuzikabidhi majukumu. Baadhi ya asasi hizo, kama tulivyokwishaona, ni BAKITA na TUKI. Katika nchi ambazo hazina taasisi kama hizi utekelezaji wa sera za lugha hukosa watu au asasi za kuushughulikia (Mukama, 2005). Sera ya lugha ya Tanzania kwa dhati yake na kama asemavyo Msanjila (1997) inatakiwa ifanyiwe marekebisho ili iweze kukidhi mahitaji ya watumiaji wa Kiswahili. Marekebisho haya ya sera ya lugha yanaelezwa katika sehemu inayofuata.

5.0 Mahitaji ya Sasa Katika Sera ya Lugha

Sera ya Utamaduni (1997) hususani inayohusu lugha ya Kiswahili iliandaliwa kwa kuzingatia mahitaji ya watumiaji wa Kiswahili wa ndani. Sasa imepita zaidi ya miaka kumi na miwili tangu sera hiyo ya lugha iandaliwe lakini bado mpaka sasa haijafanyiwa tathmini yoyote kwa lengo la kuirekebisha ili iweze kukidhi mahitaji ya sasa ya jamii. Kiswahili sasa kinatumiwa sana siyo tu na wazungumzaji wa ndani bali pia na wazungumzaji wa mataifa mengine.

Kwa kuwa tangu mwaka 2004 Kiswahili kimekubalika kuwa moja ya lugha rasmi katika mikutano ya Umoja wa Afrika, Bunge la Afrika na Bunge la Afrika Mashariki, kuna haja sasa kwa sera ya lugha kuongeza mahitaji haya muhimu ndani ya sera yenyewe. Tunasisitiza mahitaji haya yaingizwe katika sera ya lugha kwa sababu Kiswahili sasa kimeongeza watumiaji wake ambao siyo wa ndani tu bali wamo pia wa nje ya nchi. Mahitaji ya watumiaji wa ndani kuhusu Kiswahili yanajulikana na yameainishwa katika sera. Mahitaji ya watumiaji wa nje kuhusu Kiswahili yanapaswa yaainishwe na yapangiwe mkakati na ratiba ya utekelezaji. Gharama za kutekeleza mpango huu zinapaswa kuingizwa kwenye Mipango ya Maendeleo ya Taifa na kupangiwa bajeti yake. Uainishaji wa mahitaji ya kujifunza Kiswahili kwa wageni siyo suala rahisi kama wengine wanavyofikiria. Hili ni suala linalohitaji ushirikiano wa wataalamu wa asasi mbalimbali za lugha na watendaji kutoka Wizara mbalimbali za serikali. Suala la kujifunza Kiswahili kama lugha ya kigeni ni jambo linalogusa mambo ya uchumi, biashara, utalii, sheria, ushirikiano wa kimataifa, teknolojia ya habari na mawasiliano na kadhalika. Nchi nyingi zinahitaji kupelekewa walimu wa Kiswahili kutoka Tanzania kwenda kufundisha katika nchi zao, maombi hayo yanagusa mambo ya uchumi, ajira, ushirikiano wa kimataifa na kadhalika.

Hali kadhalika, watalii wengi, kabla ya kuja Tanzania kuona vivutio mbalimbali, hujifunza Kiswahili rahisi na wawapo nchini hununua vitabu vya *Jifunze Kiswahili*, na kwa njia hiyo huanua vipato vya wachapishaji wa vitabu hivyo. Tunahitaji pia kushirikiana na wataalamu wa kompyuta ili kwa pamoja tuendeleze na kuziboresha programu zilizopo za kompyuta zinazomwezesha mtu kujifunza Kiswahili mwenyewe bila ya kuhitaji mwalimu. Kwa hakika, uainishaji wa mahitaji ya kujifunza Kiswahili kwa wageni unahitaji ushirikiano, utaalamu na mbinu za kibiashara za namna ya kukiuzua Kiswahili (kama bidhaa) nje ya nchi. Mahitaji haya muhimu ya Kiswahili kwa wageni yanapaswa yaingizwe kwenye sera ya lugha ili kuwa mwongozo wa utekelezaji.

Sababu nyingine ya kutaka kuifanyia marekebisha sera ya lugha ya Tanzania ni kuwezesha kuingiza mahitaji ya sasa ya watumiaji wa Kiswahili wa ndani ili vyuo vya ualimu na vyuo vikuu vihamasike kutoa stadi muhimu za lugha ambazo ni: kufanya tafsiri, kufundisha Kiswahili kwa wageni, na kwa vyuo vikuu kutoa stadi za ukalimani. Kuingiza stadi hizi za lugha katika sera ya lugha, kutasaidia pia kuziingiza katika mitaala ya shule za sekondari na vyuo. Wanafunzi watakaomaliza shule au vyuo watakuwa angalau na stadi hizo za lugha za kuwawezesha kufanya kazi za tafsiri, kufunza wageni Kiswahili, na kwa wachache wao kufanya kazi za ukalimani.

Upungufu mwingine katika sera ya lugha ni kwamba sera haifungui milango kwa lugha kuu za kanda za Afrika kufundishwa katika vyuo vikuu, na katika baadhi ya shule za sekondari. Inashangaza kuona kwamba sera ya lugha imetamka kuziruhusu lugha za kigeni (kwa mfano: Kifaransa, Kireno, Kirusi na kadhalika) kufundishwa katika shule na vyuo vyetu, lakini sera hiyo hiyo haitamki chochote kuhusu lugha za kanda za Afrika, ambazo kijiografia ni rahisi kwa wananchi wake kukutana kwa shughuli mbalimbali za kibiashara, kimichezo, na kadhalika. Kama Kiswahili kinavyokubalika kufundishwa na kutumika miongoni mwa wananchi wa Afrika, vivyo hivyo na sera ya lugha inapaswa kuruhusu lugha kuu za kanda za Afrika zifundishwe katika baadhi ya vyuo na shule zetu. Kama tunataka kukuza na kuziendeleza lugha za Afrika, njia pekee ya kufanya hivyo ni kwa wananchi wake kuzitumia katika mawasiliano ya kila siku.

Mpaka sasa tumejadili mambo yanayopaswa kuongezwa kwenye sera ya lugha hasa kuhusu lugha ya Kiswahili ili iweze kujitosheleza. Tuelewe kwamba ufanisi wa sera yoyote ile hupimwa kwa kuangalia kiwango cha utekelezaji wa mipango yake. Kwa kuzingatia kupanuka kwa mahitaji ya Kiswahili Afrika na kwingineko, hatutarajii serikali ya Tanzania peke yake kutekeleza mipango-lugha yote itakayotamkwa katika sera toshelevu ya lugha. Nchi nyingine za Afrika zinazopenda Kiswahili zitatakiwa kushirikiana na Tanzania katika

kutekeleza mikakati ya kufundisha Kiswahili kwa wageni, kutayarisha vifaa vya kufundishia, na kutoa huduma ya tafsiri na ukalimani katika nchi zao.

Kwa kuzingatia mahitaji ya jamii yanayoongezeka ya wageni wengi kutaka kujifunza Kiswahili, na kwa kuwa Kiswahili kimekubalika kutumika rasmi katika mikutano ya Umoja wa Afrika na mikutano mbalimbali ya kimataifa, kuna haja kwa serikali ya Tanzania kuangalia uwezekano wa kuwa na sera ya lugha ya peke yake badala ya sera ya lugha kuwa ndani ya sera ya utamaduni. Tunaelewa kuwa lugha ni sehemu muhimu ya utamaduni na kwa sababu hiyo masuala yote ya lugha yanapaswa yajadiliwe ndani ya kapu kubwa la utamaduni. Pamoja na ukweli huu, kuna sababu kuu mbili za msingi za kutaka kuwe na sera ya lugha ya peke yake. Kwanza, kwa kufanya hivi, sera ya lugha itafahamika na kusomwa na watu wengi zaidi kuliko ilivyo sasa. Watu wengi wasio na uelewa mpana wa masuala ya utamaduni inawawia vigumu kwao kufikiri kuwa ndani ya sera ya utamaduni pia kuna sera nyingine ya lugha. Sababu ya pili ni kwamba kuwa na sera ya lugha ya peke yake kunatoa fursa kwa masuala yote yahasuyo lugha kuchanganuliwa na kuelezwa kwa kina zaidi kuliko ilivyo sasa. Kwa mfano, baadhi ya masuala ya lugha hasa yale yahasuyo *sanaa ya lugha* yameelezwa kijumla kwenye kipengele cha *sanaa* katika sera ya utamaduni na hayakupewa nafasi ya kufafanuliwa katika muktadha wa lugha. Huu ni upungufu mkubwa unaopaswa kurekebisha na watunga sera.

Kwa kumalizia, tunapenda kuhusisha hoja zilizojadiliwa kwa kuoanisha na sera toshelevu ya lugha. Kama tulivyofafanua huko nyuma, sera toshelevu ni ile iliyotayarishwa kwa kuzingatia mahitaji halisi ya jamii ya wakati huo na kwamba mipango iliyotamkwa katika sera hutekelezeka na ile isiyotekelezeka hurekebisha ili iweze kutekelezwa. Sera toshelevu ya lugha hufanyiwa marekebisho baada ya kufanyiwa tathmini ili sera hiyo iweze kukidhi mahitaji ya jamii yaliyoongezeka. *Sera ya Utamaduni* (1997) inapaswa kupimwa kwa kuzingatia jinsi inavyokidhi mahitaji ya jamii na kutekelezeka. Hata sera zitokanazo na matamko mbalimbali ya serikali, nazo hupimwa kwa vigezo hivyo hivyo. Wakati mwingine sera za matamko zinaweza kuwa ni sera toshelevu za lugha kuliko hata sera zilizoandikwa ndani ya kijitabu. Jambo la msingi katika utoshelevu wa sera ni kuangalia ni kwa kiasi gani matamko hayo ya sera ya lugha yanatekelezeka na kukidhi mahitaji ya jamii.

6.0 Hitimisho

Lengo la makala haya lilikuwa ni kujadili haja ya kuwa na sera toshelevu ya lugha ambayo inazingatia mahitaji ya jamii yanayoongezeka na kubadilika. Tumeanza mjadala wetu kwa kuzingatia dhana ya sera ya lugha kwa jumla kwa lengo la kujenga uelewa wa mada inayojadiliwa ili kuchochea mjadala wa fikra mbalimbali wakati wa kujadili sera ya lugha ya Tanzania. Uzoefu wa utekelezaji

wa masuala ya lugha Tanzania kabla na baada ya *Sera ya Utamaduni* kutolewa (1997), umeonyesha kwamba hakuna tofauti kubwa sana ya kiutekelezaji iliyoonekana.

Kwa kuzingatia haya yote, imeonekana dhahiri kwamba kuna haja ya kuwa na sera toshelevu ya lugha Tanzania. Sababu za kutaka kufanya marekebisho katika sera ya lugha iliyopo zimetolewa: Kwanza, mahitaji ya Kiswahili kwa wakati huu yameongezeka. Nchi kadhaa za Afrika zinatafuta walimu kutoka Tanzania wa kufundisha Kiswahili katika nchi zao. Pili, wazungumzaji wa Kiswahili wa ndani wanahitaji kufundishwa stadi za lugha za kutafsiri, kufundisha Kiswahili kwa wageni na kufanya ukalimani ili waweze kumudu majukumu ya lugha yaliyopo sasa. Na tatu, wananchi wa Tanzania wanahitaji kujifunza, siyo tu lugha za kigeni za kutoka Ulaya, bali pia lugha kuu za kanda za Afrika ili waweze kushirikiana na wananchi wa nchi hizo kiuchumi na kijamii. Mahitaji haya muhimu ndiyo yanayopaswa kuongezwa katika sera ya lugha ya Tanzania ili iweze kuwa toshelevu. Makala haya yamemalizia kwa kutoa changamoto kwa nchi nyingine za Afrika kushirikiana na Tanzania katika kufanikisha mikakati ya utekelezaji wa sera toshelevu ili kukiuzua Kiswahili kama bidhaa huko nchi za nje.

Marejeo

- Massamba, D.P.B. (1989) "An Assessment of the Development and Modernization of the Kiswahili Language in Tanzania." In *Language Adaptation*. Florian Coulmas (ed.), Cambridge: Cambridge University Press.
- Mekacha, R.D.K. (2000) *Isimujamii: Nadharia na Muktadha wa Kiswahili*. Mino City: Osaka University of Foreign Studies.
- Msanjila, Y.P. (1997) "Towards a Policy on the use of Kiswahili in Africa." In *Kiswahili*, 60: 61-67; Dar es Salaam: Institute of Kiswahili Research.
- Mukama, R. (2005) "Mchango wa Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili (TUKI) katika uendelezaji wa Kiswahili." Katika *Kiswahili*, Juzuu 68:103-114.
- Mulokozi, M.M. (2005) "Miaka 75 ya Taasisi ya Uchunguzi wa Kiswahili (1930 - 2005)." Katika *Kiswahili*, Juzuu 68: 1 - 25.
- Mwansoko, H.J.M. (1998) "Language Policy and Strategies: Language for Learning and Teaching in Tanzania." (Mimeograph).
- Rubin, J. And Jernudd, B.H. (eds) (1971) *Can Language be Planned? Sociolinguistic Theory and Practice for Developing Nations*. Honolulu: University Press of Hawaii.
- Wizara ya Elimu na Utamaduni (1997) *Sera ya Utamaduni*. Dar es Salaam.